

I det hele forekommer denne stærke fokusering på Best og dennes ansvar for deportationerne noget forældet og ufrugtbar. Spørgsmålet om hans personlige engagement i aktionen vil formentlig aldrig kunne klarlægges helt. Det samtidige materiale er endevendt, og nyt vil næppe dukke op i et spørgsmål der i den grad var omgivet af sekrethese, og hvor ordrene oftest gik mundtligt. Man savner i fremstillingen det synspunkt indarbejdet der ser aktionen i Danmark på baggrund af den europæiske *Endlösung*. Med den dogmatisme og fanatiske konsekvens hvormed Hitler og nazieliten fra 1941 realiserede deres racebiologiske program – imod og på trods af alle politiske og militære topprioriteter – måtte turen før eller siden komme til Danmark, således som det i den samme oktober måned skete i Italien og i marts 1944 i Ungarn. De danske jøder var flere gange igennem 1942 og 1943 på dagsordenen i Berlin, og det er oplagt at fælden ville klappe den dag fredsbesættelsen brød sammen (*Christopher Browning: The Final Solution and the German Foreign Office (1978)*).

Om Bjarne Nielsen Brovsts gode intentioner i retning af at forstå for at kunne forklare og advare hersker der ingen tvivl. Men den gode vilje gør det ikke. Det er ærgerligt at forlaget ZAC, som vi ellers kan takke for flere værdifulde publikationer om besættelsestidens forhold, er hoppet på en sådan vildmand!

Hans Kirchhoff

Per Ulrich: De Røde Enker. København, Forlaget Tiden 1982. 64 s.; 55 kr.

De røde enker var betegnelsen på konerne til de kommunister der fra sommeren 1941 blev interneret i Horserød, og hvoraf senere 150 i oktober 1943 deporteredes til Tyskland. Ved denne lejlighed nedsatte en gruppe kvinder den såkaldte Stutthofkomité, der blev et kraftcenter for hjælpen til koncentrationslejrangerne, og som turde have haft sin store andel i at tabstallene kunne holdes nede på omkring de 10 pct. Maleren og forfatteren Per Ulrich, selv tidligere kz-fange, har i denne lille bog tegnet et billede af komiteens arbejdsdag, med korrespondancer, referater og breve fra de deporterede, bundet sammen af en kort tekst. Der er tale om meget nyt og væsentligt stof – men for faghistorikerne af noget begrænset værdi pga den hårde beskæring og de manglende data. Der er kraftig – og synes det ikke altid rimelig – kritik af myndighedernes og Røde Kors' vrangvilje og obstruktion. Det glemmes ofte at den store hurdle var Gestapo.

Det er ikke korrekt når det hævdes at *de røde enker* er blevet glemt af historien. Stutthofkomitéen er faktisk blevet behandlet af Jørgen Hæstrup i dennes bog om departementschefsstyret (*Til landets bedste I, s. 391 ff.*), men rigtignok helt set fra administrationens synsvinkel, der lader samarbejdet med de røde enker fremstå som idel harmoni. Det er godt at vi med Per Ulrichs minderune har fået et nødvendigt korrektiv og supplement fra klientsiden.

Hans Kirchhoff

Hans Luihn: Det fjerde våpen: Den hemmelige presse i Norge 1940-1945. Oslo, Universitetsforlaget 1981. 146 s.

Hans Luihn, selv aktiv modstandsmand under okkupationen, udgav i 1960 *bogen* om den norske undergrundspresse, *De illegale avisene*, med en gennemgang af hovedbladene, personerne og organisationerne bag, og vigtige spørgsmål som nyhedsindsamling, tryk-teknik og distribution. Arbejdet, der stadig er uden parallel i Danmark – det nærmeste vi

kommer er undersøgelser af enkelte sider af den illegale nyhedsformidling ved Hans Snitker (Frit Danmark) og Erik Lund (Information) – er nu blevet udsendt i en stærkt revideret udgave under titlen *Det fjerde våben*, en betegnelse der ellers i resistance-litteraturen reserveres til modstandsbevægelserne generelt. Udgivelsen er indbydende, på glittet papir og med masser af billeder, der understreger bogens karakter af national minderune. Sidetallet er reduceret med op imod $\frac{2}{3}$, hvad der især er gået ud over den historiske kontekst, således at de enkelte blade nu fremstår mere uformidlet, og citatmosaikkerne dominerer. Også noteapparatet og – hvad der er værre – bladregisteret er blevet ofret på kravet til en kort og letlæst fremstilling, hvad der gør det meget vanskeligt at arbejde systematisk med bogen. For faghistorikeren er den nye udgave derfor ikke nogen erstatning for originalen.

Hans Kirchhoff

Arne Gammelgaard: *Mennesker i malmstrøm. Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949.* Herning, Systime a/s, 1981. 199 s.

Historien skrives som bekendt af sejrherrene – og det er derfor kun naturligt og rigtigt at man med den stadig større afstand til besættelsesårene, og vel også inspireret af den stigende interesse for de anonymes og de understes historie, på det seneste særligt har rettet opmærksomheden imod verdenskrigens tabere, tysklandsarbejderne, de danske nazister, frikorpsfolkene – og nu de tyske flygtninge.

Arne Gammelgaard, lærer og lokalhistoriker på Århus-egnen, har for midler fra Forskningsrådet gennemført en indsamling af beretninger om de tyske flygtnings ophold i Danmark, fra de første skibsladningers ankomst i februar 1945 og indtil den sidste lejr lukkede fire år senere. Materialet er nu udmøntet i bogen *Mennesker i malmstrøm*. Fremstillingen har – som undertitlen angiver – ikke ambitioner om at udtømme flygtningsspørgsmålet. Dets politiske og administrative sider beskrives over nogle kapitler, men løst og noget usikkert. Forfatteren interesserer sig meget for det han kalder samtidens hetz imod flygtningene, men behandler heller ikke opinionen systematisk, og ser debatten alt for snævert som udelukkende et moralsk og humanitært opgør – og ikke som et politisk problem. Bogens styrke og fortjeneste er den snes individuelle menneskeskæbner som Gammelgaard via beretningsmaterialet kan følge fra rædslerne i Østpreussen, gennem lejr- og kasernelivets grå rutine til en ny og borgerlig tilværelse i efterkrigstidens Vesttyskland. De fleste taler bittert om tiden i Danmark, og det kan vel ikke være anderledes – selv om forfatteren giver den danske flygtningeadministration høje karakterer. Om nogen egentlig bredere social analyse af livet i lejrene er der ikke tale. Det bliver mestendels ved eksemplerne. Men det er værdifuldt at denne store grå masse i et vigtigt afsnit af Danmarkshistorien for første gang her har fået ansigter og mæle.

Hans Kirchhoff

Kirsten Harder: *De dansk-færøske forhold 1945-48.* Odense University Studies in History and Social Sciences, 66. Odense Universitetsforlag 1979. 199 s.

Værket har til hensigt at »klarlægge de danske politikeres holdning til det dansk-færøske forhold fra krigsafslutningen til hjemmestyreordningens gennemførelse i april 1948« (s. 9). Hertil hører en kort oversigt over det færøske samfunds forfatningsmæssige tilknytning til